

УДК 342.9

<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.07>

orcid. org / 0000-0002-0798-5370

© Саєнко Ю.О., 2024

Ю.О. Саєнко**ПРАВОВІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ДИТИНИ
В ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ****Y. Sayenko****LEGAL ASPECTS OF CHILD
PARTICIPATION IN ARMED CONFLICT**

Анотація. Статтю присвячено правовим аспектам участі дітей у збройних конфліктах. Автор аналізує міжнародно-правові документи, що регулюють захист прав дітей у цій сфері, такі як Конвенція про права дитини, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, а також Африканська хартія прав та благополуччя дитини та Паризькі зобов'язання, Паризькі принципи. У статті розглядаються визначення поняття «дитина» у різних міжнародних документах, а також критерії, які враховуються щодо статусу дитини в контексті збройних конфліктів. Окрема увага приділяється проблемі вербування дітей до збройних сил та їх використання у бойових діях.

Ключові слова: дитина та збройний конфлікт, міжнародно-правове регулювання, захист прав дітей, вербування дітей, використання дітей у збройних конфліктах, права дитини, міжнародні правові стандарти.

Annotation. The article is devoted to the legal aspects of children's participation in armed conflicts. The author analyzes international legal documents regulating the protection of children's rights in this area, such as the Convention on the Rights of the Child, the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child, the Geneva Conventions and Additional Protocols to them, as well as the African Charter on the Rights and Welfare of the Child and the Parisian Commitments knitting. Parissan principles. The article examines the definition of the concept of "child" in various international documents, as well as the criteria that are taken into account regarding the status of a child in the context of armed conflicts. Particular attention is paid to the problem of recruiting children into the armed forces and their use in combat operations.

The relevance of the research topic is determined by the need to protect the rights of children, who are one of the most vulnerable population groups during armed conflicts. The need for clear legal regulation, prevention of involvement of children in armed conflicts and their subsequent rehabilitation is extremely important.

The purpose of this article is to identify patterns and trends in the international legal regulation of children's participation in armed conflicts, to analyze the effectiveness of

international legal acts in the field of protecting their rights during such conflicts, to provide recommendations for improving their provisions.

In his research, the author comes to the conclusion that an international legal framework has been formed that directly regulates the participation of children in armed conflicts. Definitions of the concepts of "child" and "child associated with armed forces or armed groups" have been formed at the international and regional levels. At the same time, further improvement of international legislation in the field of protection of children's rights in armed conflicts is necessary. In particular, the key is the need to unify the concept of "child" at the level of international legal acts and extend the scope of international documents to all aspects related to the participation of children in armed conflicts, including indirect participation. As a result of the study, the author formulated recommendations regarding the need to form a position at the international level regarding the undisputed prohibition of state parties to international legal treaties to allow voluntary recruitment of persons under the age of 18 into the national armed forces.

Key words: child and armed conflict, international legal regulation, protection of children's rights, recruitment of children, use of children in armed conflicts, children's rights, international legal standards.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження визначається необхідністю захисту прав дітей, які є однією з найбільш вразливих груп населення підчас збройних конфліктів. Потреба в чіткому правовому регулюванні профілактики залучення дітей до участі у збройних конфліктах та їх наступна реабілітація, все ж, у випадку залучення, є надзвичайно важливою. Також важливими і актуальними є рекомендації щодо необхідності формування на міжнародному рівні позиції стосовно беззаперечної заборони для держав-учасниць міжнародно-правових договорів на вербування до національних збройних сил осіб молодше 18 років.

На теперішній час сформувалася міжнародно-правова база яка безпосередньо регулює участь дітей в збройних конфліктах. На міжнародному та регіональному рівнях сформовано визначення понять «дитина» та «дитина, пов'язана зі збройними силами чи озброєними групами». В той же час, необхідним є подальше вдосконалення міжнародного законодавства в сфері захисту прав дітей в збройних конфліктах. Зокрема, ключовою є потреба в уніфікації поняття «дитина» на рівні міжнародно-правових актів та розширення дії міжнародних документів на всі аспекти, що пов'язані з участю дітей у збройних конфліктах, у тому числі непрямою участю.

Метою даної статті є виявлення закономірностей і тенденцій в міжнародно-правовому регулюванні участі дітей у збройних конфліктах, дослідження ефективності міжнародно-правових актів у сфері захисту їхніх прав під час таких конфліктів задля надання рекомендацій щодо вдосконалення їхніх положень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Теоретичною основою дослідження стали роботи М. Пруцнай-Вуйчук, А.І.Француз., які в своїй статті

«Комітет ООН з прав дитини та Африканський комітет експертів з прав і добробуту дитини – порівняльна перспектива», окрім інших важливих питань, приділяють значну увагу розгляду основоположних загальних та регіональних міжнародно-правових актів у сфері захисту прав дитини, зокрема у збройному конфлікті; Бєлевцевої В.В., яка досліджує правові засади міжнародного захисту прав дитини підчас збройного конфлікту; Чепкової К.О., яка приділила увагу аналізу міжнародного та національного законодавства у цій царині. Та, незважаючи на наявність досить ґрунтовних наукових пошуків в даній сфері, питомим залишається необхідність напрацювання комплексного дослідження правових аспектів участі дитини у збройному конфлікті, що в даній статті автор і намагається втілити.

«Сотні тисяч дітей пов'язані зі збройними силами та збройними групами в конфліктах по всьому світу. Дівчата та хлопчики використовуються різними способами, починаючи з допоміжних ролей, наприклад як приготування їжі або робота у якості кур'єрів, до активних бойових дій, встановлення мін або шпигунства, дівчат часто використовують в сексуальних цілях. Це вербування та використання дітей порушує їхні права та завдає неоціненної шкоди їх фізичному, емоційному, розумовому і духовному розвитку» [1].

Феномен залучення дітей до збройних конфліктів, хоча й має історичні корені, останні десятиліття набув катастрофічних масштабів. Мільйони дітей по всьому світу страждають від участі у війнах, виконуючи різні ролі – від солдатів до інформаторів, що грубо порушує міжнародне право та завдає непоправної шкоди їхньому фізичному та психічному здоров'ю, викликаючи глибоке занепокоєння світової спільноти. Серед чинників, що призводять до залучення дітей в таких конфліктах можна назвати досить очевидні, такі як: бідність, низький рівень освіти, криза сімейного та інших соціальних та правових інститутів.

Саме тому, дослідження правових аспектів участі дітей в збройних конфліктах має надважливе значення та актуальність. По-перше, це дає можливість забезпечити відповідальність осіб, які залучають дітей до збройних конфліктів, шляхом закріплення механізмів притягнення порушників до відповідальності.

По-друге, добре розроблена законодавча база закріплює права дітей, розглядаючи їх участь у збройному конфлікті як порушення їх прав. По-третє, це дозволяє сконцентрувати увагу на необхідності проведення превентивних заходів, щодо недопущення участі дітей у збройних конфліктах, а також, що не менш важливо, сформувати механізми спрямовані на реабілітацію та реінтеграцію дітей, що стали жертвами такої експлуатації. Глибоке розуміння окреслених питань може формувати напрямки державної політики, сприяти міжнародній співпраці у вирішенні цієї проблеми.

Хоча в міжнародному праві поняття «дитина» є неоднозначим і різняться та в залежності від сфери застосування можуть використовуватися різні критерії для встановлення такого статусу (як-от: стан здоров'я чи приналежність до категорії «учень, «студент») [2, с. 403], але зазвичай стосується осіб віком до 18 років. Так, «Конвенція про права дитини» [3] визнає дитиною кожну людську істоту до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Це визначення встановлює чітку основу для захисту прав неповнолітніх у різних контекстах, зокрема в ситуаціях збройного конфлікту.

Зазначений документ закріплює конкретні зобов'язання держав-учасниць щодо захисту прав дітей, включаючи право на життя, розвиток, захист від насильництва і експлуатації. Стаття 38 Конвенції безпосередньо стосується участі дітей у збройних конфліктах, та передбачає, що держави-учасниці повинні вчиняти усіх можливих заходів для недопущення безпосередньої участі у воєнних діях та утримуватися від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил. «При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, Держави-учасниці прагнуть віддавати перевагу особам більш старшого віку» [3].

Доповнюють діюче міжнародне гуманітарне право в аспекті захисту осіб під час збройних конфліктів, прийняті в 1977 році Протокол I [4], який, як і «Конвенція про права дитини», наголошує на забороні вербування у збройні сили та участі в бойових діях осіб віком до 15 років. II протокол [5], поширює цей захист на ситуації, що виникають при збройних конфліктах неміжнародного характеру і містить аналогічну заборону вербування в збройні сили та безпосередню участь в бойових діях осіб до 15 років. Окремо в протоколі II наголошується, що навіть при порушенні згаданої вимоги та безпосереднього залучення дітей до 15 років до воєнних дій, при потраплянні таких дітей у полон їм забезпечується особливий захист. Особливий захист передбачає гарантії щодо забезпечення права на повагу до своєї особистості, своєї честі, своїх переконань та своїх релігійних обрядів, а також низку заборон, як то заборони «видавати наказ не залишати нікого в живих» [5].

Тобто, підкреслюючи важливість захисту прав дитини за будь-яких обставин, міжнародне право прирівнює у статусі завербованих або тих що безпосередньо брали участь в бойових діях дітей до осіб, «які не беруть безпосередньої участі або припинили брати участь у воєнних діях, незалежно від того, обмежена їх свобода чи ні» [5].

Окремої уваги заслуговує Римський статут Міжнародного кримінального суду [6]. Прийнятий у 1998 році він виступає основоположним договором для Міжнародного кримінального суду, зміцнює міжнародну правову базу, спрямо-

вану на захист дітей від експлуатації підчас війни, і забезпечує юридичні наслідки для винних. Цей документ визначає різні міжнародні злочини, включаючи військові злочини та злочини проти людства. І, що важливо, у ст. 8 прямо кваліфікує як воєнні злочини використання дітей-солдат, що не досягли віку 15 років, що створює правове підґрунтя для притягнення осіб до відповідальності за їхні дії щодо дітей у збройних конфліктах [6].

Іншим цікавим документом в контексті правового регулювання прав дітей підчас збройного конфлікту є «Африканська хартія прав і добробуту дитини» (Дитяча хартія) 1990 року [7]. Вона була створена частково для доповнення Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини але з урахуванням особливостей та складнощів, що існують в африканському регіоні [8, с. 16, 8]. Як і Конвенція про права дитини, Дитяча хартія є комплексним документом, який встановлює права та визначає універсальні принципи та норми щодо статусу дітей. Сама ж хартія забезпечує регіональну основу для захисту прав дітей в Африці та підтверджує зобов'язання африканських держав поважати та захищати права дітей, включаючи положення, які безпосередньо стосуються участі дітей в збройних конфліктах. Як і в розглянутих раніше документах, Дитяча хартія у статті 22 наголошує, що дітей неможна вербувати у солдати, а також залучати до безпосередньої участі у бойових діях. При цьому стаття 2 цього документу визначає дітей як будь-яку людську істоту віком до 18 років [7].

Цікавим, на наш погляд є те, що Дитяча хартія навіть не допускає можливості вербування або залучення до бойових дій осіб до 18 років, у той час, як в інших згаданих документах мінімальний вік сягає 15 років.

Не менш важливий документ, який безпосередньо стосується участі дітей у збройних конфліктах - це прийнятий у 2000 році та, ратифікований Україною 23.06.2004 року, «Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах» [9]. Наслідуючи світові тенденції щодо посилення захисту прав дітей, він підвищує мінімальний вік для безпосередньої участі у бойових діях з 15 до 18 років. Окремою критичною вимогою документа хочеться назвати заклик до держав надавати послуги з реабілітації та реінтеграції дітей-солдат.

В той же час, відмічаючи позитивні зміни в міжнародному гуманітарному праві щодо захисту прав дітей, виражені в «Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах» [9], не можемо не погодитись із думкою Белєвцевої В.В. [10]. про те, що зміст цього протоколу не можна вважати повністю задовільним. Так, В.В. Белєвцева зазначаючи, що «перевагою даного протоколу є підвищення мінімального віку обов'язкового призову...» [10, с.12], до недоліків відносить те що дана вимога стосується лише випадків прямої участі дітей у бойових діях, а отже, на думку

науковиці «Факультативний протокол не захищає дітей від непрямой участі у бойових діях, що є не менш небезпечним» [10, с. 12]. Погоджуючись із наведеними доводами В.В. Белєвцевої, вважаємо за необхідне зауважити, що хоча й «Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах» [9] встановлює вимогу щодо заборони обов'язкового призову до збройних сил осіб, які не досягли 18 річного віку та зобов'язує держав-учасниць підвищити вік добровільного призову до національних збройних сил з 15 до 18 років, він, все ж таки, допускає винятки за умови гарантування дійсної добровільності призову, обізнаності батьків або законних опікунів, тощо. Так, відповідно до ч.3 ст. 3 протоколу [9] «держави-учасниці, які допускають добровільний призов до їхніх національних збройних сил осіб, які не досягли 18-річного віку, надають гарантії, які як мінімум забезпечують щоб: такий призов мав в дійсності добровільний характер; такий призов проводився з усвідомленої згоди батьків або законних опікунів цієї особи; такі особи були повною мірою поінформовані про обов'язки, пов'язані з несенням такої військової служби; такі особи подавали достовірні свідоцтва свого віку до їх прийняття на національну військову службу» [9].

У 2007 році в доповнення та розширення законодавства спрямованого на правове регулювання участі дітей в збройних конфліктах було прийнято «Паризькі зобов'язання щодо захисту дітей від незаконного вербування або використання збройними силами чи збройними угрупованнями» [11] та «Паризькі принципи і керівні вказівки щодо дітей, пов'язаних зі збройними силами або збройними угрупованнями» [1]. Чепкова К.О. [12] про це пише: «метою прийняття Паризьких зобов'язань та Паризьких принципів є боротьба та протидія незаконному вербуванню та використанню дітей у збройних силах чи збройних угрупованнях, захист дітей та забезпечення соціальної реінтеграції. Приєднуючись до Паризьких зобов'язань, держави надають свою згоду дотримуватися основних стандартів, що дозволяють досягнути дану ціль. Так, вони містять положення щодо звільнення дітей, котрі були завербовані до збройних сил чи збройних угруповань, за будь-яких обставин та в будь-який час конфлікту, незалежно від припинення вогню або підписання мирної угоди» [12, с. 485].

Одним із ключових положень Паризьких зобов'язань щодо захисту дітей від незаконного вербування або використання збройними силами чи збройними угрупованнями, і в цьому ми погоджуємося з автором [12, с. 485], є принцип, за яким, дітей до 18 років, незаконно завербованих чи використаних у збройних конфліктах та звинувачених у злочинах проти міжнародного права слід розглядати насамперед як жертв, а не лише як злочинців. Їхнє покарання має відповідати міжнародним стандартам ювенальної юстиції, зокрема принципам «відновного» правосуддя та соціальної реабілітації [11]. Такий підхід

дозволяє державам-учасницям напрацьовувати необхідні в даній сфері правові механізми виходячи із ще одного загального принципу – «якнайкращого інтересу дитини», що закріплений в ст. 3 Конвенції про права дитини [3], а також знаходить свій прояв у Паризьких принципах і керівних вказівках щодо дітей, пов'язаних зі збройними силами або збройними угрупованнями. Зокрема, в п. 3.4.0 Паризьких принципів зазначається, що «звільнення дітей зі збройних сил або збройних груп, їх реінтеграція та попередження вербування та повторного вербування потребує першочергової уваги. Дії щодо цього не повинні залежати від ходу мирних процесів або бути прив'язані будь-яким чином до нього».

Всі заходи для забезпечення звільнення дітей, їх захисту та попередження вербування дітей визначається якнайкращими інтересами таких дітей» [1]. В п. 3.4.1 зазначається: «запобігання вербування, звільнення, захист і реінтеграція взаємозалежні неподільні. Зусилля щодо розробки довгострокових рішень щодо вербування або використання дітей збройними силами або збройними групами, і щоб запобігти його виникненню в майбутньому, має охоплювати всіх постраждалих дітей внаслідок збройного конфлікту та розглядати інші кричущі порушення прав дітей згідно з чинним міжнародним правом або національним законодавством постраждалих країн» [1].

Відповідно до Паризьких принципів визначення «дитина» відноситься до будь-якої особи молодше 18 років у відповідності до Конвенції про права дитини» [1] у свою чергу термін «Дитина, пов'язана зі збройними силами чи озброєними групами» означає будь-яку особу віком до 18 років, яка є або була завербована або використана збройними силами чи збройними групами в будь-якій справі, включаючи, але не обмежуючись, дітьми, хлопчиками і дівчатками, які використовуються як бійці, кухарі, вантажники, гінці, шпигуни або з сексуальною метою. Це стосується не тільки дитини, яка приймає або приймала безпосередню участь у бойових діях» [1].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що на даний час сформувалася міжнародно-правова база яка безпосередньо регулює участь дітей в збройних конфліктах. На міжнародному та регіональному рівнях сформовано визначення понять «дитина» та «дитина, пов'язана зі збройними силами чи озброєними групами». Розглянута законодавча база забезпечує важливі аспекти захисту дітей у збройних конфліктах, і закладає основу для підзвітності та відповідальності винних осіб.

В той же час, необхідним вважаємо подальше вдосконалення міжнародного законодавства в сфері захисту прав дітей в збройних конфліктах. Зокрема, ключовою є необхідність уніфікація поняття «дитина» на рівні міжнародно-правових актів, розширення дії міжнародних документів на всі аспекти та проблеми, що пов'язані із участю дітей у збройних конфліктах, у тому числі

непрямою участю. Доречним, на наш погляд, буде формування на міжнародному рівні позиції, щодо беззаперечної заборони для держав-учасниць міжнародно-правових договорів допускати добровільне вербування до національних збройних сил осіб молодше 18 років.

Література

1. Principles and guidelines on Children associated with armed forces or armed groups. February 2007 <https://www.unicef.org/mali/media/1561/file/parisprinciples.pdf/>
2. Волкова І.І. Щодо визначення поняття «дитини» в міжнародному законодавстві. Юридичний науковий електронний журнал. № 3/2021 http://lsej.org.ua/3_2021/103.pdf.
3. Конвенція про права дитини від 20.11.1989р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_199.
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_200/find?text=%E4%B3%F2.
6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588.
7. The African Charter on the Rights and Welfare of the Child. https://b2315f08-09cf-4a7a-b224-5b9df6403e51.usrfiles.com/ugd/b2315f_bc06d0255424495ab067227354c84809.pdf
8. М. Пруцнай-Вуйчук, А.І.Француз. Комітет ООН з прав дитини та Африканський комітет експертів з прав і добробуту дитини - порівняльна перспектива. Теорія та історія держави і права. Правничий вісник університету «КРОК» <https://dspace.krok.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37fa58c3-5ae5-45fe-a516-458ed03b055b/content>.
9. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 23.06.2004. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1845-15>.
10. Белєвцева В.В. Правові засади міжнародного захисту прав дитини підчас збройного конфлікту. Захист прав дітей в умовах війни. Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022, 90 https://ippi.org.ua/sites/default/files/kruglii_stil_17_travnja_2022.pdf.
11. Paris commitments to protect children from unlawful recruitment or use by armed forces or armed groups. https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/pariscommitments_en.pdf.
12. Чепкова К.О. Правове регулювання спеціального захисту дітей підчас збройних конфліктів: міжнародне та національне законодавство. Юридичний науковий електронний журнал. № 7/2022. http://lsej.org.ua/7_2022/117.pdf.
- 13.